

Från *Euterpe* till *Argus*

Kulturkosmopolitism i det tidiga 1900-talets Finland

När *Argus* i januari 1908 utkom med sitt första ordinarie nummer gavs följande riktlinjer för tidskriftens verksamhet. Den skulle bli ett organ för en principiellt reformvänlig grupp med ett intresse för kulturfrågor som försumrats av den sociala och politiska reformrörelsen. Som en motvikt till inhemsk nationalism och det politiska trycket från öster skulle tidskriften kämpa för det finska kulturlivets europeisering och »till positiv alstring samla framstegsvänliga krafter, vilka tidens hejdlöst rusande fart måhända gjort villrådiga om vad de för sin del böra och kunna ge» samt verka för större samröre över språkgränsen i kulturfrågor. På ett kritiskt avstånd från parti- och dagspolitiken skulle *Argus*, som det annonserades på baksidan av det första provnumret i december 1907, ägna sig åt »kulturella spörsmål av olika slag, med speciellt beaktande av litterär och konstnärlig kritik, den modärna naturvetenskapens populariserande» men också »sociala och politiska frågor». Dessa principer skisserades av litteratören och kemisten Gustaf (Guss) Mattsson, som tillsammans med litteraturforskarna Gunnar Castrén och Emil Zilliacus bildade tidskriftens första redaktion.

I det följande diskuteras *Argus* födelse och de första generationerna av medarbetare som samlade sig kring tidskriften, med särskild hänsyn till två frågor. Den ena handlar om betydelsen av två sinsemellan relaterade idealtypiska föreställningar som låg i tiden och som hade en särskild betydelse för kretsens självbild: den fria konstnären och den obundne intellektuelle. Dessa sociala figurer belyser kretsens uppfattning om sin uppgift i samhället och den litterära verksamhetens förhållande till publiken, marknaden och politiken. Den andra frågan gäller betydelsen av *Argus* kulturförmedling och kretsens försvar av en kulturkosmopolitisk ståndpunkt i en miljö som dominerades av nationell identitetspolitik. *Argus* första generation av medarbetare var så ofta bortresta att det tidvis var svårt att ge ut tidskriften, då en stor del av redaktionen befann sig i

Paris. Samtidigt hade kretsens internationalism en tydlig lokal förankring och tjänade syftet att försöka etablera en kosmopolitisk ståndpunkt i det nationella rummet.

Euterpe

Med en blandning av litterär, konstnärlig och samhällskritisk inriktning hade kulturtidskrifterna vid tidpunkten för *Argus* födelse befast sin position som ett från dagstidningarna till form och innehåll klart åtskilt medium.¹ Samhällets och kunskapens specialisering skapade en efterfrågan på dels facktidsskrifter som kunde erbjuda en fördjupad behandling av särskilda frågor, dels mera allmänna kulturtidskrifter. Kretsarnas namn (*Euterpe*-kretsen, *Valvoja*-gruppen o.s.v.) fungerade som särskiljande markeringar. Som språkrör för intellektuella, litterära och konstnärliga formationer representerade dessa tidskrifter en ny eller i varje fall expanderande form av sociabilitet, ett slags moderna litterära salonger. I stället för att sträva efter dagsaktualitet skulle tidskrifterna fungera som forum för »allmän idédebatt». I det första provnumret hösten 1907 meddelar Gunnar Castrén att *Argus* vill bli ett organ för alla kultursträvanden, i vidaste betydelse.

Sin »allmänhet» framhävde tidskrifterna på olika sätt och mot bakgrund av det som man var mest angelägen att distansera sig från. För *Argus* handlade det om att framhäva sitt oberoende av parti- eller språkpolitiska gränser och profilera sig som ett ungdomligare alternativ till den styva akademiska diskussionsformen i den tre årtionden äldre *Finsk Tidskrift*. Eftersom tidskrifternas framgång vilade på en jämvikt mellan exklusivitet och allmängiltighet

1. Tidskrifterna gynnades av det ekonomiska uppsvinget i Finland runt sekelskiftet, en expanderande marknad och nya finansieringsmöjligheter. Se Raimo Salokangas & Päiviö Tommila, *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*, Helsinki, Edita 1998.

gällde det att vara tillräckligt fokuserad för att engagera och tillräckligt allmän för att vara lönsam. Det hade kretsen kring Argus lärt sig efter sitt första försök, den kulturradikala tidskriften *Euterpe*, som hade karaktären av ett mera exklusivt intellektuellt laboratorium än efterföljaren Argus (från och med 16 mars 1911 *Nya Argus*).

Euterpe grundades ursprungligen som en musiktidskrift 1901.² I samråd med utgivaren Karl Flodin »annekterades» tidskriften följande år, då nya utgivningstillstånd vid den här tidpunkten inte beviljades, av ett litterärt koteri som i slutet av 1890-talet uppstått kring en kamratkrets i Nyländska avdelningen. Med äldre bakgrundsfigurer som Werner Söderhjelm och Yrjö Hirn bestod Euterpekretsen av unga humanister, de flesta mellan 20 och 30 år, som hade anammat kulturradikala och modernt individualistiska ideal och vuxit upp med den »andra upplysningen» i slutet av 1800-talet. Till de tongivande medlemmarna hörde litteraturforskare, filologer, författare och filosofer: Gunnar Castrén, Emil Zilliacus, Sigurd Frosterus, Rolf Lagerborg, Olaf Homén, Alexis von Kræmer, Alvar Törnudd, Torsten Söderhjelm, Axel Cedercreutz, Emil Hasselblatt m.fl. Euterpe fortsatte på 1880-talets antireligiösa, antiakademiska och kosmopolitiska kulturkamp, som modifierats under påverkan av det svenska och franska 1890-talet, Hjalmar Söderberg, Oscar Levertin och Anatole France. Nietzsche, introducerad av Rolf Lagerborg, representerade impulserna från Tyskland. Mottot för den här traditionen var att med litteraturens hjälp motverka nationell isolering och arbeta för en europeisering av det finska kulturlivet, »att i den tröga finska organismen ingjuta litet av detta europeiska elixir, som vi just i utlandet själva fått smaka på», som det heter i Werner Söderhjelm's skildring av de kosmopolitiska idealen från 1880-talet.³ Nyckelord var Europa, framåtskridande, upplysning och kosmopolitism.

En antiakademisk hållning var viktig för euterpisterna. Trots att kretsen med undantag av Bertel Gripenberg bestod av akademiska medlemmar som tjänstgjorde på Universitetsbiblioteket och gjorde karriär inom universitetsvärlden, var man angelägen att distansera sig från den akademiska formen i äldre tidskrifter och från den finska

universitetsintelligentsians roll som förmedlare mellan folket och statsmakten. Sitt kulturella kapital ville euterpisterna utnyttja på ett annat sätt, för att föra fram en mera rebellisk allmän opinion utanför den nationella idealismen som var härskande inom den äldre intelligentsian. För att budskapet skulle gå fram presenterades det i en tillspetsad form. Enligt Bertel Gripenberg var det Euterpes program att vara »oppositionell, radikal och förargelseväckande».⁴

I det samhällstillvända 1880-talets anda uppfattade euterpisterna litteraturen som handling och kamp. Mot bakgrund av den politiska jäsningen och trycket från Ryssland var man i sekelskiftets Finland inte beredd att överge den här aktiva inställningen för en *fin de siècle*-pessimism. Den svenskspråkiga kultureliten definierade sig utifrån en tvåfrontskamp mot förryskning och förfinskning. Den politiska kampen och den underjordiska aktivismen fungerade också som en motvikt till skepticism och esteticism. »Skall icke tidskriftens eftermäle en gång slutligt betyga», säger filosofen Rolf Lagerborg i ett tal till Euterpes tjuugoårsminne, »att dess estetiserande fritänkare oegennyttigt ställt in sitt liv på överpersonliga systemål».⁵

Euterpisterna var ett slags bildningsaristokrater med demokratisk läggning och radikala sympatier. Under seklets första år var det ännu möjligt att både sympatisera med socialismen, vilket man inom kretsen gjorde i varierande utsträckning, och försvara de högre bildningsvärden som senare upplevdes allt mera oförenliga med socialismen. Tidskriften innehöll en del politiska artiklar med radikal inriktning, men det var framför allt genom sin nietscheanska individualism och som »dekadenta nittiotialister» Euterpe upprörde den allmänna opinionen. Med sin hyllning av sorglös livsglädje, individualism och lyxkultur, i medveten kontrast till kretsens jämlikhetsideal, bär Euterpe-kotteriet drag av det provokativa avantgardets retorik och mytbildning om sig själv. »Vi lekte bohème och misskänt geni», säger Lagerborg i sitt minnestal. »Vi föraktade strebern och vardagslivet, vi hyllade en art Montmartre-moral, icke minst en fri och skönare kärlek.» Särskilt det sistnämnda väckte enligt Lagerborg de äldres missnöje. Men såväl Leo Ehrnrooth, en av tidskriftens initiativtagare, som skådespelerskan Elli Tompuri, som umgicks med euterpisterna, lyfter i sina memoarer fram det överdrivna i att både euterpisterna och den litteratur som de anmälde stämplades

2. Uppgifter om Euterpes historia är i huvudsak hämtade ur Olof Mustelin, *Euterpe. Tidskriften och kretsen kring den*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 398, Helsingfors 1963.

3. Cit. i Rolf Lagerborg, *I egna ögon – och andras*, Helsingfors, Söderström 1942, s. 56. Lagerborg framställer i sammanhanget *Euterpes* program som ett arv från 80-talet och de tidskriftsplaner som Neiglick, Söderhjelm och Tavaststjerna då hade.

4. Bertel Gripenberg, *Det var de tiderna*, Helsingfors, Schildt 1943, s. 72.

5. Rolf Lagerborg, »Euterpe», *Om konst och konstnärer*, Helsingfors, Schildt 1924.

som »dekadenta» («*nuoria kloppeja, joiden mielikuviutus on turmeltunut – dekadentteja*»⁶).

Å andra sidan var det utifrån det litterära fältets specifika logik närmast befordrande att bli karakteriserad som dekadent. Ordet hörde till en arsenal av stämplat som den konservativa kritiken, tillsammans med »sjuklig», »nihilistisk» o.s.v., använde på all konst som inte var »sund», »folklig» och »uppbygglig».⁷ Enligt C. A. af Nyborg (1906) var ordet en »hederstitel, ty den skänkes sedan tjugo år osvikligt den, som kommer fram med något nytt».⁸ Euterpes uppgift var att bekämpa kälkborgerligheten och konservatismen, som inom det litterära fältet representerades av *Finsk Tidskrift* och *Hufvudstadsbladet*. Som alltid när det gäller avantgardet efter Baudelaire var målsättningen att chockera det sovande borgerskapet, om inte annat så med »överdrifter, paradoxer och obetänksamma yttranden». För »allmänheten är en flodhäst», heter det i ett brev av Bertel Gripenberg 1904, »dess sömn är tung och djup».⁹ Genom sin estetiska frigjordhet bröt man med såväl den borgerliga konstens moraliska konformism som den sociala konstens och realismens prisande av de förtrycktas moraliska överlägsenhet.¹⁰ För den konservativa kritiken var »dekadensen» en ovälkommen företeelse eftersom den genom sin destruktiva pessimism upplevdes som ett hot mot den nationella optimismen.¹¹ En möjlig konsekvens av alltings esteticering var en moralisk neutralitet, som fördömdes av en borgerlig konstdiskussion präglad av nationalromantiska synsätt.

»De intellektuella»

Tillbakablickande lyfter Gunnar Castrén, i *Nya Argus* 1/1928, fram oförenligheten mellan den radikala individualismen och de socialistiska sympatierna: »Politiskt kunde

vi – eller några av oss – kanske närma oss socialismen nog så mycket, men vår världsåskådning hade aldrig något gemensamt med socialismen: där var den enskildes rätt och plikt att så mycket han blott mäktade, utveckla sig själv och hävda sig själv den stora grundsanningen».

Det finns också en annan dimension i Euterpe-kretsens frihetssträvanden, som ansluter sig till den litterära modernismens kamp för det intellektuella livets oberoende av krafter utanför det litterära fältet – vars historiska förlopp i 1800-talets Frankrike Pierre Bourdieu skildrat i *Konstens regler* (*Les règles de l'art*, 1992) – och till uppkomsten av en ny social figur, »den intellektuelle». Det litterära fältets ojämna utveckling mot autonomi var förbunden med uppkomsten, på olika håll i Europa i slutet av 1800-talet, av avantgardet som mot det parlamentariska livet och den allmänna tidningspressen ställde ett specifikt intellektuellt liv. Genom att utmana den officiella debattens legitimitet, söka nya metoder för intervention och nya publikgrupper samt sprida nya ideologier utanför de klassiska politiska indelningarna sökte man modifiera spelets regler. Dessa grupperingar, som identifierade sig med det litterära avantgardet och i likhet med den »rena» konsten värnade om sin autonomi, var angelägna att hålla distans till den praktiska politiken och till pressen, vilka för dem var synonyma med vulgaritet och ekonomiskt beroende. Rötterna till den här typen av autonomisträvanden fanns i 1800-talets konstnärssamhälle och bohemerna som var övertygade om att de representerade en livsstil som stod över alla andra.¹² Det växande antalet grupperingar som utmanade den akademiska litteraturen och naturalismen och deras aversion mot politiskt engagemang i namn av *l'art pour l'art* hör till den här perioden.

I Norden var det den bland euterpisterna beundrade Georg Brandes som banade väg för nya sätt att hantera motsättningen mellan kultur och politik. Trots hans sociala patos och kampanj för att med litteraturen »ställa problem under debatt» handlade det om en form av politisering av det litterära fältet utanför de traditionella formerna för politiskt engagemang, vilket framgår av att Brandes själv skydde all slags formell maktställning och försäkrade att han bara var en inspiratör och igångsättare som ville föra fram ett frihetsbudskap.¹³ Brandes exemplifierar de intellektuel-

6. »Pojkspolingar med en fördärvad fantasi – dekadenter.» Elli Tompuri, *Minun tieni*, Helsinki, Söderström 1942, s. 67–68. Jfr Kristina Ranki, *Isänmaa ja Ranska. Suomalainen frankofilia 1880–1914*, Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 169, Helsinki 2007, s. 281.

7. Se Hans Magnus Enzensbergers diskussion i *Avantgardets dilemma* (*Einzelheiten*, 1962), övers. Benkt-Erik Hedin, Stockholm, Bonniers 1964, s. 47f.

8. C. A. af Nyborg, *Katolska skaldet*, Helsingfors, Söderström 1906, s. 129.

9. Cit. i Mustelin, *Euterpe*, s. 84–85.

10. Jfr Pierre Bourdieu, *Konstens regler* (*Les règles de l'art*, 1992), övers. Johan Stiernä, Stockholm, Symposium 2000 s. 130.

11. Pirjo Lyytikäinen, »Dekadenssi – rappion runous», Lyytikäinen (toim.), *Dekadenssi vuosisadan vaihteen taiteessa ja kirjallisuudessa*, s. 13–14.

12. Christophe Charle, *Naissance des »intellectuels» 1880–1900*, Minit, Paris 1990, s. 97–99.

13. Jørgen Knudsen, »Georg Brandes og de intellektuelle i Norden og Europa», Olav Harsløf (red.), *Georg Brandes og Europa*, Danish humanist texts and studies 29, København 2004, s. 19–20.

las paradoxala auktoritet som kretsar kring en grundläggande spänning mellan autonomi och engagemang. När de intellektuella i slutet av 1800-talet kollektivt började ingripa i det politiska livet *såsom intellektuella*, enligt den franska modellen, gjorde de det med en specifik auktoritet som byggde på deras prestationer i en från politiken relativt autonom sfär.¹⁴

Euterpisterna kunde relatera till utvecklingen i Frankrike och de intellektuellas framväxt ur bohemlivet och det intellektuella proletariatet genom en förvandling av misär till ädel utvaldhet. Denna omkastning är enligt Bourdieu kärnan i den ideologiska metamorfos som alltifrån Flaubert till Sartre och vidare gör det möjligt för den intellektuelle att grunda sin andliga position och ära på att förvandla sin utslutning från världslig makt och världsliga privilegier till ett fritt val.¹⁵ Émile Zolas mobilisering av »les intellectuels» under Dreyfusaffären i 1890-talets Frankrike blev det historiska ögonblick då de intellektuella lyckades skapa åt sig ett utrymme för kollektiv politisk intervention. Tecken på liknande anspråk i det intellektuella livet i Finland var t.ex. de symboliska markeringar för de intellektuellas vak samma blick som den 1885 grundade tidskriften *Valvoja* (»den som vakar») gav uttryck för. Den från början som musiktidskrift grundade Euterpes namn anspelade på musikens musa i den grekiska mytologin. De unga euterpisterna kallade sig »argonauter» och efterföljaren gavs namnet Argus, efter mytologins jätte med hundra ögon av vilka några alltid vakade. Argonauterna i den grekiska mytologin seglade på skeppet Argo, som byggts av Argus.

Euterpisterna, den blivande Arguskretsen, tillägnade sig rollen som obundna intellektuella som mot politikens lagar och statsnyttan står upp som försvarare av universella principer. Den rebelliska, oberoende opinion som Zola förde fram i sitt försvar av den på falska grunder dömda judiska kaptanen Alfred Dreyfus representerade, skriver Rolf Lagerborg 1899, en »trängre gemenskap». Men också den var en »allmänvilja», som under affären gjorde sig gällande mot den »allmänna meningen» som var lojal med armén och kyrkan.¹⁶ Det var med hänvisning till den här smalare

gemenskapen och till universella ideal, som Euterpe-kretsen strävade efter att föra fram och säkra sin egen position i ett av nationalitets- och identitetsfrågor behärskat intellektuellt fält. I sin individualistiska programartikel i Euterpes första nummer (»Tidstyper», 1/1902) karakteriserar Lagerborg »tidshjälten», en »god hedning bland den allmänna lumpenheten», som för en trotsig kamp med gudar. Den här idealtypen lät sig inte korrumpas av samhällets goda:

ondt som godt, kan hans hjärta rymma, men stadgad och »smart» blir han icke, aldrig ett rättänkande »samhällets stöd», så tidt har det bekräftat sig, att idealsträfvan och samhällsställning förhålla sig omvänt, så regelrätt kostade anseende och goda villkor offer af självständighet och upphöjd tro.

Lagerborgs rykte (och självkaraktistik) som *enfant terrible* och hans öde att bli stämplad som folkfiende markerar det intellektuella rummets gränser i Finland vid den här tiden. Han vistades långa tider i Paris före och efter sekelskiftet 1900 och hans strategier utformades under påverkan av de intellektuellas framväxt i Frankrike, en modell vars oförenlighet med finska förhållanden han gång på gång fick erfara. I Paris hade han tillägnat sig den intellektuelles roll som »den dristige, som upptagit kampen mot det vedertagna».¹⁷ »Bör så icke den skattas lycklig,» frågade han sig, »som löses från sin i samhällets djupaste intresse grundade plikt att trotsa och spjärna, värna andens frihet över allting?» I Finland var de kulturbärande individerna enligt Lagerborg en exportvara och obrukbara i det egna landet. I Paris befästes hans motvilja mot »samverkan och massverkan»:

Sin insats skall man göra personlig och för ett större mål än ett fosterland, att icke tala om ett parti. Framåtskridandet världen över, det var den rätta ledstjärnan.¹⁸

De intellektuella hade sin särskilda auktoritet bara om deras politiska engagemang utgick från det intellektuella fältet, dess principer och värderingar. Det märkligaste i Zolas uppträdande under Dreyfusaffären, skriver euterpisten och lektorn i franska Jean Poirot, var »det lugna mod och fram-

14. Bourdieu, *Konstens regler*, efterskriften i synnerhet; Charle, *Naissance des »intellectuels»*; Christophe Charle, *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparé*, Paris, Seuil 1996; Stefan Collini, *Absent minds. Intellectuals in Britain*, New York & Oxford, Oxford University Press 2006.

15. Bourdieu, *Konstens regler*, s. 311.

16. Lagerborg, *I egna ögon*, s. 226. Första delen av Lagerborgs självbiografi utkom 1942 och i en av recensionerna konstaterades »att det verkligen funnits en tid då att vara akademiker var så gott

som identiskt med att vara kulturkämpe.» Recensionen i *Gaudeamus* 1942, nr 8, cit. i Mustelin, *Euterpe*, s. 375.

17. Lagerborg, *I egna ögon*, s. 259–262.

18. *Ibid.*, s. 179.

för allt den anspråkslöshet han hela tiden bevarade, den flärdfrihet hvarmed han efter fullbordadt värf steg tillbaka i ledet och återupptog sitt arbete.»¹⁹

Majoriteten av dem som med en bred definition kunde räknas till de intellektuella i Finland på 1800-talet och i början av nästa århundrade hade antingen en framskjuten ställning i stats- och nationsbyggandet eller alternativt en ställning som språkrör eller representanter för olika samhällsgrupperingar och klasser.²⁰ Som intellektuell krets stod euterpisterna närmare det franska universalistiska intellektuella idealet. I Finland har den här figuren rötter i 1880-talet. I opposition mot de finsk- och svensknationella projekten försvarade intellektuella kulturkosmopoliter, stridsbröderna K. A. Tavaststjerna, Hjalmar Neiglick och Werner Söderhjelm i första hand, vetenskapliga och allmängiltiga ideal mot partikularismen och »nationalhatet», som det heter hos Neiglick, »Finlands unge Georg Brandes». Deras uppgift var att hjälpa det egna landet komma »i jämbredd med det europeiska framåtskridandet».²¹

När sekelskiftets finländska kulturkosmopoliter engagerade sig i kampen mot förryskningen uppträdde de som ett slags Zola-intellektuella som överförde försvaret av den mindres rätt mot den störres makt på den internationella politikens arena. Dreyfusprocessen hade gett upphov till en internationell kulturopinion som kunde mobiliseras till försvar för inte bara en orättvist dömd individ utan också för små nationer mot stormakternas imperialistiska strävanden. Europeiska intellektuella engagerade sig i Finlands rättskamp och de finländare som befann sig i Paris började se på den här kampen med Dreyfusögon.²²

Argus

I december 1905 utkom Euterpe med sitt sista nummer. Efter det publicerade sig euterpisterna bland annat i skriftserien *Konst och kultur*, med Torsten Söderhjelm som initiativtagare, i *Finsk Tidskrift* eller i aktivisttidningen *Fram-*

tid. Samtidigt hade man planer på att samla kretsen och andra liberalt sinnade kring en ny tidskrift. Planerna hölls vid liv av i synnerhet Werner Söderhjelm. Något äldre än de övriga initiativtagarna till Argus stod han för kontinuiteten i de kulturradikala svenskspråkiga tidskriftsföretagen i Finland från 1880-talet till Argus.

Då man inte längre behövde kämpa för att skapa en ny position i det litterära rummet var det möjligt att tona ned den exklusiva karaktär som Euterpe haft och rikta sig till en publik som inte längre begränsade sig till medarbetarna och deras vänner. Den återhållsamhet som präglade Argus födelse utgör en talande kontrast till den starka protestandan i Euterpe, som för den första Argus-generationen kom att symbolisera den ungdomliga radikalismens guldålder som efterföljaren Argus var en mera nykter och balanserad fortsättning på. »Jag är i allmänhet pessimistisk», skriver Werner Söderhjelm till sin bror Torsten när man under hösten 1907 planerade den nya tidskriften. »Det finnes så få som skriva. Och den svenska publik som intresserar sig för dylikt, är allt mindre för hvart år som går.»²³ I planeringen deltog också bl.a. Gunnar Castrén, Mattsson och Yrjö Hirn. Mattsson blev ansvarig utgivare, efter lottdragning mellan redaktörerna Mattsson, Castrén och Emil Zilliacus.

I december 1907 utkom två provnummer av Argus och i januari 1908 det första ordinarie numret. I början rådde meningsskiljaktigheter i fråga om den nya tidskriftens linje. Redan i det andra numret polemiserade Söderhjelm mot Mattssons programartikel, som enligt Söderhjelm var alltför försiktig och skeptisk i förhållande till reformrörelsen. Enligt honom delades inte Mattssons vädjan till eftertanke och kontinuitet av alla inom Argus-kretsen. Utvecklingens fart och styrka skulle inte få skrämja framstegsvännerna till passivitet. I sitt svar påpekade Mattsson att tidskriften också stod öppen för sociala artiklar men att det skulle vara misslyckat att göra den till ännu ett språkrör för sociala reformer, som det enligt Mattsson redan fanns så många av att de »t.o.m. lyckats trötta ut en hel del reformvänligt folk, som har även andra behov än de enbart samhällsnivellerande».

En del inom Argus-kretsen var kritiska till Mattssons sätt att förhålla sig till journalistiken – »alltför amerikanskt» – samtidigt som man ur prenumerantsynpunkt insåg behovet av en annorlunda linje än föregångaren haft. Gunnar Castrén konstaterar i Nya Argus 30-års jubileumsnummer 1–2/1938 att *Euterpe* hade varit ett exklusivt organ som

19. Jean Poirot, »Om Émile Zola», *Euterpe* 35/1902.

20. Risto Alapuro, »Suomalaisen älymystön ominaislaatu – vertailua ranskalaiseen», Harri Melin & Jouko Nikula (toim.), *Yhteiskunnallinen muutos* (Tampere 2003), s. 87–88.

21. Ur Neiglicks stipendieansökan till Nyländska avdelningen 1885, cit. i E. N. Tigerstedt, »Hjalmar Neiglicks filosofiska program», *Nya Argus* 31/1938. Om Neiglick och 80-talisen, se Olof Mustelin, *Hjalmar Neiglick*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 414, Helsingfors 1966.

22. »Mycket ofta talar jag om Finland», skriver Albert Edelfelt från Paris (12.6.1898), »Det är ju så modernt nu.» *Ur Albert Edelfelts brev*. Utg. av Berta Edelfelt, Helsingfors, Schildts 1930.

23. Gunnar Castrén, »Tjugo år», *Nya Argus* 1–2/1928.

redigerades utan hänsyn till allmänhetens smak. Med sin praktiska erfarenhet såg Mattsson till att den nya tidskriften sköttes på ett professionellt sätt och att den inte enbart begränsade sig till litteratur och konst. För honom var det viktigt att Argus fick en egen publik som bl.a. kunde garantera redaktörerna ett ordentligt arvode, till skillnad från *Euterpe* som redigerats utan ersättning. Till olikheterna mellan *Euterpe* och Argus bidrog också att Torsten Söderhjelm, en av de bärande krafterna inom Euterpekreten, plötsligt avled i Florens samma månad som Argus utkom med sitt första nummer.

Paradoxalt nog hade Mattsons kritiker Söderhjelm i Euterpe, där han representerade den äldre generationen med en etablerad position inom kulturetablissemangen, haft en motsvarande position som den Mattson nu fick i Argus. Euterpekreten hade varit beroende av Söderhjelmns auktoritet och tidvis svarade han, trots att man inte räknade honom bland kretsens egentliga medlemmar, för ett stort antal artiklar i tidskriften. Samtidigt representerade han vetenskapliga ideal som delvis upplevdes som omoderna, och framför allt ett journalistiskt förhållningssätt som uppfattades som ett hot mot euterpisternas konstnärsideal. Söderhjelm hjälpte t.ex. Bertel Gripenberg att etablera sig som författare²⁴ och euterpisterna gav honom ett stort utrymme i tidskriften, men lite motvilligt eftersom man betraktade honom som ett slags trojansk häst som hotade att föra in marknadens och journalistikens principer i en »rent litterär miljö».²⁵ Euterpe skulle vara oberoende av äldre kottierier, andligt förmynderskap och journalistiken. Allt detta representerade Söderhjelm, som själv balanserade mellan litteraturkritik i dagspressen och »värdigare sysselsättning», som det heter i ett brev av brodern Torsten Söderhjelm till Bertel Gripenberg. Werner Söderhjelm hade för avsikt att lämna litteraturkritiken i *Hufvudstadsbladet* och försökte förmå sin bror att överta uppgiften, men denne hade »gudskelef

än så länge kunnat motstå guldets förfärande frästel».²⁶ Konstnären behövde inte inta ett likgiltigt förhållningssätt till »verkligheten», men den aktiva handling som han genomförde bestod framför allt i att skapa sin värld, vilket förutsatte distans till det praktiska livet.

När Euterpe hösten 1903 kämpade mot nedläggning på grund av dåliga finanser erbjöd sig Söderhjelm att överta huvudredaktörskapet, vilket medarbetarna ansåg att skulle ha varit en dödsdom för tidskriften. Något motsträvt lät man honom fungera som ett slags »smakråd». Söderhjelm hängav sig helt åt Euterpe, där han under tidskriftens sista årgång blev dess främsta opinionsbildande skribent, och bland medarbetarna rådde dämpade stämningar. Bertel Gripenberg tyckte att skillnaden mellan Euterpe och *Finsk Tidskrift* blev allt mindre och beklagade att inte en enda brandartikel, inte ett enda förargelseväckande stycke skönlitteratur, inte ett enda hästskt personligt angrepp ingått i Euterpe.²⁷ De historiskt sammanflätade föreställningarna om den intellektuelles och konstnärens autonomi implicerade en skeptisk attityd till dem som byggde sin ställning på allianser med marknader och makter utanför de intellektuella eller konstnärliga fälten. Därför förhöll sig de yngre euterpisterna med en viss misstänksamhet mot först Werner Söderhjelm och sedan Guss Mattson, som i den här belysningen representerade marknadens och journalistikens principer i det litterära rummet.

Mattsson, som i Argus stod för bredden, kunde i början själv, eller under någon av hans många signaturer, stå för största delen av innehållet i ett nummer. Hans politiska kåserier under rubriken »Panoptikon» och hans populärvetenskapliga bidrag var särskilt uppskattade. »Mera Guss – mindre arom av Euterpe», sammanfattade *Fyren*.²⁸ Argus utkom två gånger i månaden, den 1 och den 16, ofta försenad på grund av typografstrejker, meningsskiljaktigheter med pressöverstyrelsen eller någon annan orsak. Sommaren 1908 hade man ca tusen prenumeranter, vilket, skriver Mattsson i 12/1908, »för en sex månader gammal, svenskspråkig tidskrift i det här landet kan anses passabelt».

Argus blev inte en vänkrets i lika hög grad som *Euterpe* varit det, även om man varannan lördag samlades på krog eller hemma hos någon för att diskutera följande nummer. Var och en inom redaktionen hade sin egen linje, säger Gun-

24. Gripenberg, *Det var de tiderna*, s. 75.

25. Jfr Mustelin, *Euterpe*, s. 62–63, 69. *Euterpe* skulle bevaras som ett organ för »de unga» och Söderhjelm skulle inte få uppträda som »smådjäflarnas konung» (Lagerborgs uttryck). För Söderhjelm själv var *Euterpe* en kompensation för oförverkligade planer på en kosmopolitisk litterär tidskrift i mitten av 1880-talet tillsammans med Hjalmar Neiglick och K. A. Tavaststjärna. Se Mustelin, *Hjalmar Neiglick*, s. 101–104. Om Söderhjelm och Euterpe, se också Henning Söderhjelm, *Werner Söderhjelm*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 378, Helsingfors 1960, s. 138–139. Om Söderhjelmns svårigheter att skapa sig en position »ovan stridsvimlet» genom att värna om sin intellektuella självständighet utan att försumma de fennomanska idealen. *Ibid.*, s. 67–68.

26. Mustelin, *Euterpe*, s. 74, 77–79.

27. *Ibid.*, s. 88.

28. Gunnell Steinby, *Oss väl och ingen illa, Guss Mattsson publicisten och kemisten 1902–1914*, Helsingfors, Söderström 1976, s. 221–222.

nel Steinby i sin biografi över Mattsson. Castrén ansvarade bl.a. för de nordiska kontakterna och för att locka litterära auktoriteter att skriva. Mattsson svarade för kåserierna och de populärvetenskapliga artiklarna medan Zilliacus i början var mera restriktiv och mycket bortrest. Under det första året skrev Mattsson 27, Castrén 21 och Zilliacus 13 längre artiklar. Steinby refererar också ett brev från Bertel Gripenberg som i november 1907 till R. F. von Willebrand vid *Finsk Tidskrift* uttrycker sina misstankar om den planerade tidskriften, som enligt Gripenberg redigerades av en fennoman (Söderhjelm), en socialist (Castrén) och en pseudo-svensksinnad (Mattsson). Men även om Gripenberg tvivlade på den nya tidskriftens potential ville han ogärna tacka nej till samarbete med sina ungdomsvänner och vapenbröder från Euterpetiden, så länge man inte nämnde honom bland tidskriftens närmaste medarbetare.²⁹

Trots en del interna motsättningar inom redaktionen och medarbetarkretsen uppstod inga egentliga splittringar. Det fanns mycket som förenade. Den övergripande målsättningen var att göra Argus till ett mindre exklusivt (än Euterpe) och mindre akademiskt (än *Finsk Tidskrift*) forum för idé- och samhällsdebatt på svenska, men utanför svenskhetsrörelsen. Argus skulle inte betraktas som en direkt fortsättning på Euterpe, men å andra sidan stod euterpisterna länge för en stor del av bidragen. Med en utökad sammansättning var Argus fortfarande ett språkrör för den intellektuella gruppering som Sigurd Frosterus karakteriserat som »en frisint akademisk krets med vittförgrenade yrkessträvanden, i vilken känslan för skrå och fack icke kunde växa sig stark, och där de litterära intressena, framom politiska och sociala, utgjorde föreningslänken mellan stridiga lynnen och temperament».³⁰ För en mångsysslare som Frosterus själv – arkitekt, byggnadsentreprenör och kulturfilosofisk essäist –, för en filosofisk eklektiker som Rolf Lagerborg eller en universal människa som Guss Mattsson, var gränsöverskridandet en dygd. Den politiskt turbulenta reformperioden 1905–08 som inramade Argus födelse var vid sidan av det övergripande bildningsidealet en förklaring till den starka betoningen av behovet att kämpa mot splittrande tendenser och framhävandet av tidskriftens »allmänhet» i programtexterna. Också den grupp som bildade tidskriftens medarbetare var mångskiftande. Redaktören Mattsson (»Panoptes») påpekade i 17/1911 att Argus att döma av årsregistren omfattade »särdeles vidsträckta skrivarkretsar, från professorer till studenter, från

en bankdirektör i Björneborg till en advokat i Raumo, från en fru i Paris till en fröken i Portugal, från Yrjö Hirn till Julius Hirn».

Kultur mot politik

Under årtiondena kring sekelskiftet gick de finskspråkiga tidskrifterna förbi de svenskspråkiga i antal.³¹ Samma år som Argus grundades utkom gammalfennomanernas *Aika* (»Tiden») och ungfinnarnas *Päivä* (»Dagen») (som understöddes av flera av de blivande medarbetarna i Argus) med sina första nummer. Med sin apolitiska bildningslinje och ställning som motvikt till den 1880 grundade *Valvoja* samt medarbetarnas bakgrund i den radikala tidskriften *Raataja* (»Trälaren») finns det flera likheter mellan *Aika* och Argus.

Om tidnings- och tidskriftsfältet i slutet av 1800-talet präglades av en huvudsakligen språkpolitisk indelning, blev klasspolitiken efter storstrejken 1905 en allt viktigare strukturerande faktor. I den här situationen accentuerades kulturtidskrifternas betydelse som apolitiska kulturorgan. De bildade eliterna på båda sidor om språkgränsen sökte i kulturen en tillflyktsort då politiken gick i en riktning som för dem innebar en relativ tillbakagång. Hos många dämpades den politiska optimismen och reformivern av storstrejken. Den banade väg för snabba och omvälvande politiska reformer som blev svårsmälta också för den principiellt reformvänliga delen av den bildade eliten. »Ett så häftigt uppsving i den sociala rörelsen som den allmänna rösträtten, enkammarparlamentet, kvinnosakens plötsliga realiserande, nykterhetstvånget, torparpolitiken, kommunalreformsträvandena sammanlagt representera, har något af storm uti sig, något rasande», skriver Mattsson i programartikeln »För vad vi börja». Till lantdags- och rösträttsreformen kom arbetarrörelsens radikaliserings och den nya finskhetsvågen som kulminerade med namnförfinskningskampanjen 1906. I den här situationen sökte man sig tillbaka till de »rent kulturella» frågorna ovanför den praktiska politiken. Motsättningen mellan de högre bildningsidealen och den politiska moderniseringen blev under en längre tid ett återkommande problem för kultureliten som försvarade den inre kultivering av den individuella personligheten mot socialismen, som kritiserades för dess fokusering på »yttre» bildningsfaktorer. Utmattad av de politiska omvälvningarna ropade Mattsson på *time out* och vädjade till en mera reflekterad hållning i en tid av snabba förändringar med oö-

29. *Ibid.*, s. 220, 224.

30. Cit. i Mustelin, Euterpe, s. 380–381.

31. Salokangas & Tommila, *Sanomia kaikille*.

verskådliga följder. *Bildningen* och *kulturen* fick inte glömmas bort, liksom inte heller de värden som försumrades när politiken absorberade all uppmärksamhet.

Den blandning av kultur- och samhällslivets olika områden som tidskrifterna representerade speglar vad man vid sekelskiftet uppfattade med frågor av allmänskulturellt intresse, d.v.s. sådant som ansågs höra till en kultiverad människas bildning. Vid sidan av de kulturradikala inslagen fortsatte Argus på en tradition från 1800-talet då tidskrifterna betraktades som ett slags värde­mätare för bildning och civilisation. Tidskrifterna hade ett eget tids­perspektiv, mellan böckernas »långa» och dagspressens »korta» tid, och de strävade efter att ersätta den grova politiska diskussionen med en annan form av civiliserad debatt. Radikalism var sekelskiftets kulturtidskrifter i sig inte främmande för, så länge budskapet framfördes i god ton. Idédebatten präglades av ett ambivalent förhållande mellan kultur och politik, där kulturen betraktades som ett ädlare alternativ till politiken, som i stället gjorde sig gällande i en högre form av politisk diskussion, under bildningens och kulturens täckmantel.³² Ofta framställdes politiska ställningstaganden dessutom på grund av censuren i maskerad form i utrikespolitiska översikter, som när man i Euterpe refererade Dreyfusaffären i Frankrike med sikte på det finska prästerskapet. Men det saknades inte heller mera explicita ställningstaganden i angelägna politiska frågor, som det fanns gott om under Argus första årtionden. Om förhållandet mellan kultur och politik i kulturtidskrifternas konstaterade Eirik Hornborg i Argus 40-årsnummer 1–2/1948 att väderleken i Finland och Europa inte varit särskilt gynnsamt »för ett renodlat »kulturorgans» ömtåliga organism» och att Argus mestadels hade »burit både kyller och värja». För den här insatsen svarade inte minst den långvariga redaktionsmedlemmen Hornborg själv. Under ett halvt sekel mellan 1910- och 1950-talet var han en flitig medarbetare.

Den politiska dimensionen av Euterpe och Argus kan i många avseenden bara förstås med beaktande av den prismatiska brytning genom det litterära fältets specifika logik som kännetecknade avantgardets politiska engagemang vid den här tiden. Två årtionden efter det moderna genombrottet stod man på ett kritiskt avstånd till den sociala konstens frihetspatos. Trots, eller på grund av, vacklande sociala positioner och en osäker uppfattning om sin samhällsuppgift,

kännetecknades i synnerhet den ursprungliga Euterpekretsen av aristokratiska dispositioner och ett försvar av konsten för konstens skull. Den här ståndpunkten försvarade kretsen mot borgerlig moral och prydlighet och mot olika former av utilistiska eller nationella krav på att konsten skulle tjäna ändamål utanför dess eget område. Det politiska engagemanget var oskiljaktigt från den estetiska radikalismen och uppvägdes av en individualism och personlighetsdyrkan som efterhand, i takt med arbetarrörelsens radikaliserings, alltmera trädde i förgrunden.

Med ett tidstypiskt förakt för den praktiska politiken kännetecknades flera av argonauterna av en a- eller antipolitisk estetisk radikalism. De allierade sig med politiska kamper när dessa gynnade deras konstnärliga strävanden. Rolf Lagerborg, som bland euterpisterna stod för flera av tidskriftens mera programmatiska artiklar, socialradikala bidrag (tillsammans med Leo Ehrnrooth) och antiklerikala budskap, betonade att tidskriftens konstnärliga syfte stod högt över alla andra. Också det politiska engagemanget kunde vara »estetiskt motiverat». På arbetarhåll hade Lagerborg väckt intresse för sitt frisinne och inbjudits som talare på ett friluftsmöte på Tallbacken i Helsingfors 1903. På vägen dit utbrast han, från ett upphöjt ställe med utsikt över »de väldiga skarorna», till sina Euterpe-kolleger: »Vi skola låta berusa oss av anblicken av en folkmassa en marche!».³³ Enligt Lagerborg själv var hans intresse för affärer och politik – »föraktliga bäggebåda» – sporadiskt och lite halvhjärtat. Ett liknande politikförakt var utmärkande för hans läromästare Émile Durkheim.³⁴

Lagerborgs strid var en estetiskt färgad moralkamp. I sina memoarer behandlar han betecknande nog de politiska implikationerna och tillämpningarna av den här kampen under rubriken »Kampanjen tangerar politiken» och hans intresse för socialismen förblev, som han säger, platoniskt. Han kunde aldrig förmå sig att helt och hållet tro på socialismens räddande kraft men nog på dess förmåga att »rensa luften» och bekämpa nationalism, militarism, klerikalism och »samhällets historiska traditioner». Brytningen och kampen i sig var i enlighet med avantgardets ideologi det centrala, själva målet diffust och sekundärt. »Vi måste sträffa, vi skatta endast det nya, det vi icke ha, det som kostar oss möda; skatta det väl mindre för dess egen skull, än för sträfvandets», skriver Lagerborg i sin programartikel

32. För en socialhistorisk framställning av den här tematiken i en tysk kontext, se Wolf Lepenies, *The seduction of culture in German history*, N.J., Princeton University Press 2006.

33. Lagerborg, *I egna ögon*, s. 103.

34. Se Steven Lukes, *Émile Durkheim. His life and work*, Harmondsworth, Penguin 1975, s. 377.

35. Anteckningar från 1901. Lagerborg, *I egna ögon*, s. 172.

1902.³⁶ Den intellektuelle kunde endast bekänna sig till en mera abstrakt universalism. »Varde ljus» var det första budet i tillvaron för Lagerborg sedan Dreyfusprocessen. Politiska partier, säger han i sin självbiografi, gillas av filosofer och upplysningsmän i den mån de främjar den högre upplysningen.³⁷

Att de konstnärliga bedrifterna var viktigare än verksamheten utanför det litterära fältet antyder också Argus-redaktören Emil Zilliacus som i sin avhandling *Den nyare franska poesin och antiken* (1905) citerar parnassisten Leconte de Lisle, som läxade upp diktarkollegan Louis Ménard för att hålla fast vid politiken: »Ska du tillbringa livet med att dyrka Blanqui, som är varken mer eller mindre än ett slags revolutionär yxa! Vad är det med dig! Den dag du lyckas skriva ett vackert verk har du bevisat din kärlek till rättvisan och lagen mer än om du skriver tjugo volymer om ekonomi.»³⁸ I det litterära rummet i Finland hade euterpisterna en motsvarande ställning som den franska *l'art pour l'art*-rörelsen och dess efterföljare inom symbolismen och dekadenslitteraturen. De hade en liknande social bakgrund som de adliga och högborgerliga försvararna av konsten för konstens skull i Frankrike³⁹ och kom liksom dessa att inta en aristokratisk position som accentuerades när grundvalarna för deras privilegierade samhällsposition sviktade. Liksom hos den unga generationen med Théophile Gautier i Frankrike vid 1800-talets mitt förenades hos euterpisterna ett förakt för moralen, religionen, plikten och ansvaret med en avsmak för idén om litteraturens och konstens samhällsnytta. Den obundne intellektuelle och fria konstnären var idealet, den kalkborgerliga mentaliteten och nyttotänkandet fienden.

I deras balansgång mellan politik och *l'art pour l'art*-ideal förenades hos euterpisterna det konkreta engagemanget, hos Gunnar Castrén och Rolf Lagerborg i synnerhet, för den aktiva motståndspolitiken mot förryskningen (genom att gömma vapen, inkvartera ryska revolutionärer och sprida illegala flygblad) och den social(istisk)a frågan,

36. Lagerborg, »Tidshjälten».

37. Rolf Lagerborg, *Ord och inga visor – andras och egna*, Helsingfors, Söderström 1945, s. 404.

38. Emil Zilliacus, *Den nyare franska poesin och antiken*, Helsingfors, Handelstryckeriet, s. 195.

39. Charles-Marie Leconte de Lisle var son till en plantageägare på La Réunion, Auguste Villiers de l'Isle-Adam härstammande från en gammal adelssläkt, och Flaubert, Baudelaire, bröderna Goncourt, Maeterlinck och andra inom Euterpekretsen beundrade författare kom från mycket välbärgade förhållanden. Bourdieu, *Konstens regler*, s. 145. Euterpisterna kom nästan uteslutande från adliga eller högborgerliga familjer. Se Mustelin, *Euterpe*, s. 26–27.

med en uttalad strävan att hålla den egentliga litterära verksamheten utanför den politiska och sociala kampen. Det gällde i alla sammanhang att försvara konstens frihet mot den i euterpisternas ögon löjliga tanken att låta moraliska, pedagogiska, patriotiska eller andra synpunkter utanför konstens område bestämma värdet av det litterära verket,⁴⁰ som enbart fick dömas på konstnärliga grunder. Axel Cedercreutz, som i 18/1903 tog Bertel Gripenberg i försvar mot *Finsk Tidskrift*-redaktören R. F. von Willebrands kritik av dennes första diktsamling, tog avstånd från alla försök att styra diktningen åt något håll. En diktare var enligt Cedercreutz »den skiftande känslans tolk» och så fort han »under betryckta tider vågar sjunga om sin egen glädje, sitt hopp» o.s.v. skulle han inte genast »anses vilja vara språkröret för ett helt folk eller för ett helt tidevarf». Dikten var någonting »långt skilt från vetande, politik, metafysik och prosa».⁴¹ Théophile Gautier, som enligt C. A. af Nyborg var nyckeln till de bland euterpisterna beundrade franska 1800-talsförfattarna, hade som ingen annan visat att det levande livet var någonting jämförelsevis ointressant och fattigt i bredd med det »artificiella» som konsten skapade.⁴² Det var en dröm om att med konsten skapa en ny verklighet, som stod ovanför det illusoriska »verkliga» livet, och den passade euterpisterna särskilt väl som en kompensation för osäkra sociala positioner och framtidsutsikter. När Torsten Söderhjelm skrev om Flaubert i *Euterpe* 1902 framhöll han författarskapet som det viktigaste och underströk behovet att dra sig bort från människovimlet för att kunna leva ett värdigt liv.⁴³

I språkfrågan intog Argus en medlande ståndpunkt och förespråkade större samarbete mellan de bildade över språkgränsen. Flera av medarbetarna hörde till den liberala s.k. ungsvenska gruppen som stod utanför svensketsrörelsen och den konservativa linje som dominerade inom Svenska folkpartiet. Argus strävan att hålla sig utanför *alla* former av nationalism understryks av Gunnar Castrén (»Rob Roy», 3/1908) i ett inlägg om begreppet nationalism, som enligt honom uteslutande användes om motpartierna. På svenskt håll ville man t.ex. inte vidkännas beteckningen, vilket inte hindrade att man proklamerade »den svenska nationalitetens samling», »den inhemska svenska kulturens förkov-

40. Mustelin, *Euterpe*, s. 204.

41. Artikeln refereras av Mustelin, *Euterpe*, s. 209. I samband med en annan polemik försvarade Werner Söderhjelm mot Waldemar Ruin sin uppfattning att konst var konst och pedagogik pedagogik. Se *ibid.*, s. 211.

42. af Nyborg, *Katolska skalden*, s. 13–14.

43. Mustelin, *Euterpe*, s. 186.

ran» o.s.v. Det fanns bara två icke-nationalistiska grupper i Finland: socialisterna och »en handfull kulturkosmopoliter som tillsvidare icke spelat någon politisk roll trots en del försök». Som språkrör för de sistnämnda intog Argus en kritisk position mot nationell chauvinism och värnade programmatiskt om kontakterna med utlandet, Skandinavien och kontinenten.

På det hela taget lyser svenskhetsprogrammet med sin frånvaro i Argus, i motsats till *Finsk Tidskrift* eller den kortlivade *Verdandi* i mitten av 1880-talet. Dessa tidskrifter grundades i olika historiska sammanhang. Argus föddes i en situation då ungfinnar och ungsvenskar samarbetade på det passiva motståndets och konstitutionalismens grund. I sin programartikel i 1/1908 talar Mattsson, som själv var född i Bremerhafen i Tyskland, tillbringade sina första levnadsår i England och lärde sig svenska först som sjuåring, om en »grupp av bildade borgare» och »svensktalande finnar» med en uppgift att förvalta ett kulturarv som en motvikt till »det lilla åttondelsväldet» som de svenskspråkiga reducerats till efter representationsreformen. Finsk kultur på svenskt mål, skriver Mattsson, det är vår uppgift, vår tillvaros berättigande, vårt vapen. För de svenskspråkiga handlade det om att vända sin andliga dubbelexistens, att vara »skandinavisk till språk, finsk till kynnet», till någonting positivt: »Såsom rikssvenska epigoner ha vi föga att förrätta, såsom svensktalande finnar med modersmålets rykt för ögonen befolka vi ett eget land på odlingens världskarta». Vid tidpunkten för Argus födelse uppfattades inte förfinskningsen utan den politiska reformrörelsens förbiseende av kulturvärden som det primära hotet. Det gällde därför inte i första hand att mobilisera svenskt mot finskt utan landets »samlade bildningsliv» mot »inre halv-bildning» och »yttre barbarism».

I ett annat sammanhang ville Mattsson under rubriken »En akademi och en societet» (i 8/1908, med anledning av grundandet av Suomalainen Tiedeakatemia) peka på hur oändamålsenligt det var att försöka upprätta språkgränser på »det helgade område, vetenskapens, där knappast ens nationerna emellan några gränser gå». Några år tidigare hade Mattsson före Sfp grundades som partinamn för en nationell svensk samling utanför de politiska partierna föreslagit »svenskspråkiga nationella partiet – ruotsinkielinen kansallispuolue», vilket på finskt håll skulle ha uppfattats mindre utmanande än svenska partiet.⁴⁴ Ett årtionde senare skriver Gunnar Castrén i en recension (i 11/1914) av antologin *Svenskt i Finland*, utgiven av Svenska stu-

denters partidelegation: »Vi ha råd att bevara och stärka det svenska i landet och dessutom taga del i det som rör landet i dess helhet». Castréns ståndpunkt är karakteristisk för Argus kritik av språklig isolationism.

Argus som kulturförmedlare och den litterära världens geopolitik

Nya Argus verkade i viss mening mellan två offentligheter, en finsk och en svensk. K. O. Bonnier skickade recensions-exemplar av alla sina böcker till Argus och det som skrevs i Argus noterades flitigt i den svenska pressen. I 5/1912 ingick t.ex. en fyra och en halv sida lång kritik av Fredrik Böök mot Strindbergshyllningen i Sverige, en kritik som Böök önskade sprida också i Norge och Danmark. I följande nummer reagerade nationalkommittén för Strindbergshyllningen mot Bööks försök att påverka opinionen i grannländerna. Följande år uppstod en ny polemik kring Böök, med anledning av Bertel Appelbergs kritiska recension av hans bok *Svenska studier i litteraturvetenskap*. Rikssvenskar stod för en inte obetydlig andel av bidragen under tidskriftens första årtionden. Från detta håll noterades ibland att Nya Argus fyllde en lucka i det svenska tidskriftsfältet, på motsvarande sätt som de belgiska tidskrifterna kunde fungera som en alternativ offentlighet för franska författare.⁴⁵

Dessa förhållanden mellan olika länders litterära fält ingår i ett större sammanhang av påverkningar, sammanflätningar och rivaliteter inom det intellektuella rummet i Europa, som vid den här tiden präglades av en tydlig asymmetri. Periferierna intog ett särskilt förhållningssätt till olika centra, som för perifera intellektuella och författare var en källa till ackumulering av symboliskt kapital för att användas på hemmaplan eller ge tillträde till den litterära diskussionen i centrum, som 1900 var Paris.⁴⁶ Före världskriget och den finska kulturelitens orientering mot Tyskland riktade sig också argonauternas resor övervägande till Frankrike. »Paris var vår inspirationskälla», minns Lagerborg, »och Paris hade varit uppvaknandet, mera varit en jordbävning för ens trofast dresserade sinne. Frankrikes vit-

45. Paul Aron, »Les revues littéraires : histoire et problématique», *Contextes. Revue de sociologie de la littérature*, 4/2008

46. För en teoretisk discussion om centrum och periferier i världslitteraturen och i det intellektuella rummet i Europa, se Pascale Casanova, *La république mondiale des lettres* Paris, Seuil 1999; Mads Rosendahl Thomsen, *Mapping World Literature*, London & New York, Continuum 2008; Gisèle Sapiro (dir.), *L'espace intellectuel en Europe*, Paris, La Découverte 2009.

44. Steinby: *Oss väl och ingen illa*, s. 77–78.

terherhet, konst och kulturliv, Frankrikes fria samhällsskick förblev alltsedan vår diktan och traktan.»⁴⁷

Vid sidan av egentliga centra utgjorde olika grader av regionala centra (Stockholm, Köpenhamn) viktiga skärningspunkter i det internationella litterära rummet. Dessa hade en särskild betydelse för den absoluta periferin (Finland). C. A. af Nyborg påpekar i en polemisk uppsats att det är en gammal sak att inga företeelser i det »europiska andslifvet» kan hoppas på erkännande i Finland innan man »tagit reda på hvad man tänker därom i Skandinavien och speciellt Sverige».⁴⁸ Inte bara genom svenska utan i hög grad också danska och norska auktoriteter som Georg Brandes och Bjørnstjerne Bjørnson filtrerades receptionen av den franska och tyska litteraturen i Argus.

Inom ramen för samspelet mellan olika centra och periferier, semi-centra och semi-periferier, är erkännande på en högre ort i den litterära geopolitiken en viktig källa till ackumulering av symboliskt kapital. För finlandssvenska författare har den litterära scenen i Sverige naturligtvis en särskild betydelse genom att den möjliggör en breddning av det »trånga rum»⁴⁹ som de verkar i. Att bli bekant i Sverige, skriver Runar Schildt till kritikern Carl G. Laurin 1921, är varje finlandssvensk författares dröm och innersta förhoppning.⁵⁰ För finländska författare på båda sidor om språkgränsen var Brandes ställning som »litterär kungamakare» för sin tids intellektuella generation odiskutabel.⁵¹ Genom honom gick vägen till litterärt erkännande. »Då jag började arbeta i litteratur och kort därefter lärde mig känna Edra arbeten,» skriver Juhani Aho till Brandes (2.8.1892), »har jag haft den uppfattningen att man »slagit igenom», så snart man hunnit tränga sig fram till Eder uppmärksamhet».⁵² Den uppfattningen hade också Minna Canth som 1887 översatte första delen av *Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur* (Emigrantlitteraturen). Men för henne var Brandes en »mellanetapp». Översättningens syfte avslöjar hon skämtsamt i ett brev från samma

år: »Siitä hirmuisesti ylpeilen! Ainakin siksi kuin pääsen tästä yhä korkeammalle, nim. Taine'in, Renan'in ja Spencerin tuttavuuteen. Sitten sanon Brandesille »morjens»».⁵³ Om Brandes betydelse som impulsgivare och vägledare i världsåskådningsfrågor för finländska intellektuella under flera årtionden har Gunnar Castrén skrivit i en hyllningskrift i Euterpe 2/1905.

En fri intellektuell i periferin befinner sig, som Kjetil Jacobsen ur ett norskt perspektiv påpekat, i en hopplös situation: transnationellt hämmas han av hemfältets inskränkta kulturella kapital, hemma kritiserar han för att han inte är nationell nog.⁵⁴ »Endast här ute [i Paris] kan jag i mitt specialfack finna en fåra att plöja, som är min och helt min», antecknade Rolf Lagerborg i sin dagbok 1895;⁵⁵ hemma var allting beroende av nationalitetsfrågorna. Å andra sidan var argonauterna, dessa »denationaliserade» europeiska kosmopoliter, trots allt deras hån mot fosterlandet, goda patrioter som älskade sitt hemland, i likhet med den inom kretsen beundrade Brandes själv. Utlandet var för dem inte bara friheten utan ett instrument i den kulturkamp som de hade varit med om att sätta igång hemma. Som kosmopoliter balanserade de ständigt mellan lokal förankring och försök att frigöra sig från det nationella fältet. De internationella referenserna ökade deras självständighet i förhållande till den nationella kulturen, inom ramen för vad socialantropologen Ulf Hannerz kallar kosmopolitismens narcissistiska ådra. Genom att ställa viljan att engagera sig i främmande kulturer mot bakgrund av jag-relaterade betraktelser argumenterar Hannerz för att underkastelse i utlandet kan ligga till grund för en form av herravälde på hemmaplan. Kontakten och kunskapen om den selektivt importerade främmande kulturen befrämjar kulturförmedlaren reflexivitet i förhållande till den egna kulturen.⁵⁶

47. Lagerborg, Om konst och konstnärer, »Euterpe».

48. af Nyborg, *Katolska skaldet*, s. 127–128.

49. Merete Mazzarella, *Det trånga rummet*, Helsingfors, Söderström 1989.

50. Virpi Zuck, *Runar Schildt and his tradition: an approach through genre*, Helsingfors 1983, not 1, s. 129.

51. Egon Friedell, *Kulturhistoria. Från svarta döden till världskriget*, övers. Alf Ahlberg, del III, Stockholm, Natur och kultur 1935, s. 418.

52. Georg Brandes, *Georg och Edv. Brandes brevväxling med svenska och finska författare och vetenskapsmän*, utg. av John Landquist, del II, Juhani Aho till Georg Brandes 2.8.1892, Stockholm, Bonniers 1942.

53. »Den är jag väldigt stolt över! Åtminstone tills jag når ännu högre, till Taine, Renan och Spencer. Då kan jag säga »hej då» till Brandes.» Cit. i Annamari Sarajas, *Viimeiset romantikot. Kirjallisuuden aatteiden vaihtelua 1880-luvun jälkeä*, Porvoo, WSOY 1962, s. 8. Alma Söderhjelm vittnar om Brandes symboliska betydelse när hon berättar hur hon, trots att bekantskapen med Brandes inte på alla punkter svarade mot hennes förväntningar, ivrigt deltog i hyllningen av honom som »Namn och Verk». Alma Söderhjelm, *Min värld*, del III, Stockholm, Bonnier 1931, s. 302.

54. Kjetil Jacobsen, *Kritikk av den reine autonomi. Ibsen, verden og de norske intellektuelle*, Unipub, Oslo 2004, s. 277.

55. Lagerborg, *I egna ögon.*, s. 250, cit. ur dagbok 1902.

56. Ulf Hannerz, »Cosmopolitans and locals in world culture», *Theory, Culture and Society* 7/1990. Jfr Eleonore Kofman som påminner om att de förhållande föreställningarna om kosmopoliter tenderar att avleda uppmärksamheten från de lokala hänsyn som

För eliter som representerar nationella minoriteter med ett obekvämt förhållande till den hegemoniska kulturen kan den här typen av transnationalism, ackumulering av internationella resurser och reflexiv autonomi fungera som ett verktyg i deras försvar av sin hotade position.

Arguskretsens målsättning att låta friska fläktar från Europa vädra ut den instängda luften i hemlandet var i den här belysningen uttryck för deras strävan att, genom en mobilisering av internationella resurser, skapa åt sig en legitim position i det litterära fältet utanför den nationella idealismen.⁵⁷ Kretsen kämpade samtidigt för sin autonomi i förhållande till äldre traditioner och kottier, för individen mot gemenskapens krav (kyrkan, fosterländskheten) och för den oberoende kritiske intellektuelle, för konsten och litteraturen mot den nationella politiken och marknaden, och för Finland mot Ryssland. I alla dessa kamper, med undantag av den sista, gällde det att mobilisera ett internationellt symboliskt kapital för att försvara en position inom det nationella fältet. Det gjorde man genom kulturimport, upprättande av symboliska allianser med utländska författare och verk.

Möjligheten att spela ut ett internationellt symboliskt kapital i nationella debatter exemplifieras av Rolf Lagerborg. I Paris 1903 hade han med stor framgång försvarat en doktorsavhandling som på grund av dess oförenlighet med den dominerande moralsynen tre år tidigare underkänts i Helsingfors.⁵⁸ I sin kamp mot akademisk och moralisk konservatism hemma sökte han konsekvent stöd i utlandet och hos utländska auktoriteter – Émile Durkheim hade varit en av jurymedlemmarna vid hans disputation i Paris. När Lagerborg några årtionden senare under språkstriderna i Finland blev en måltavla för universitetets förfinskningsskampanj, försvarade han sig – med en bok om *Fransk livssyn* (1931). Ett annat exempel på frågan om

kosmopolitismen som en *nationell strategi* från den här tiden erbjuder Hagar Olsson, som i *Quosego* 1928 (»Finländsk robinsonad») ställer möjligheten att söka sig ut på »den fria internationella tävlingsbanan» mot det äktsfinska trycket och den inåtvända svenskheten. Strängt taget handlade det sällan om att söka sig ut på den internationella litterära marknaden och oftare om att använda sig av de internationella referenserna hemma.

En annan form av transnationalism i periferin handlar om ett relativisera egna erfarenheter och lära sig av andra. Det här utgör en viktig dimension i Argus kulturförmedling. I kampen mot förryskningen, som när tidskriften grundades gick in i sitt andra skede, refererades flitigt till utlandet. I utrikesrapporteringen fästes uppmärksamhet vid förhållanden som kunde betraktas som analoga med Finlands kamp, vare sig det handlade om Polen, Islands frihetskamp, som Gustaf Mattsson skrev om i 10/1908, eller »Kulturkampen i Elsass-Lothringen» vars avspeglning i den franska skönlitteraturen Werner Söderhjelm i 4 och 5/1911 ägnade en längre granskning. Syftet med dessa texter var att visa hur arbetet för den egna kulturen är det bästa försvaret när små länder kämpar mot stormakters imperialistiska strävanden. Om man bemödade sig att lyfta blicken från inhemska förhållanden mot likartade företeelser på annat håll skulle också det egna landets utveckling »genom förmedling av främmande händelser» framstå i en klarare belysning. Så argumenterade Söderhjelm för behovet av en fördjupad kännedom om förhållandena i Polen, Schleswig-Holstein, Elsass-Lothringen m.m.

Argonauterna var sedan Euterpetiden djupt engagerade i det finska kulturarbetet mot förryskningen, genom kulturimport, upprätthållande av kulturkontakter västerut och insatser som syftade till att göra den finska frågan till ett internationellt problem och främja kunskapen om den finska kulturen i utlandet. Alla dessa ansträngningar hade inte varit förgäves, påpekar Söderhjelm i 15/1919 (»Ett politiskt tjuugoårsminne»). Utlandets välvilliga inställning till den finska självständigheten vilade enligt honom på att man kände till landets insatser på kulturens område. För Söderhjelm, skriver Sigurd Frosterus i en minnesskrift i 3/1931, »blev politik synonymt med fosterlandets andliga förkovran, och han gjorde sin insats på det kulturella förmedlandets personligen otacksamma fält».

Motståndet mot förryskningen tog sig också uttryck i den uppmärksamhet som man i Argus ägnade såväl övriga separatistiska rörelser inom det ryska imperiet som ryska oppositionella politiker och kulturpersonligheter. För den här insatsen stod bl.a. Paul Olberg, en lettisk mensjevnik

de bör ställas mot. Eleonore Kofman, »Figures of the Cosmopolitan: Privileged Nationals and National Outsiders», Chris Rumford (ed.), *Cosmopolitanism and Europe*, Liverpool, Liverpool University Press 2007.

57. För de små nationernas kosmopoliter i de missgynnade utkanterna av den litterära republiken, det gemensamma transnationella litterära rummet, framstår förhållandet mellan nationellt och internationellt som analogt med den mellan heteronomi och autonomi i det litterära fältet.

58. Se Marja Jalava, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, Bibliotheca historica 98, Helsinki 2005, s. 344–345; Stefan Nygård, *Filosofins renässans eller modern mystik. Bergsondebatten i Finland*, Helsingfors, Yliopistopaino 2008, s. 9–11.

som på 1920-talet bosatte sig i Berlin där han fungerade som korrespondent för svenska *Social-Demokraten*. I Argus uppträdde Olberg på 1910-talet som Rysslandskännare och skrev under signaturen »Aquila» artiklar om bl.a. »Leo Tolstoj under polisuppsikt» (10/1911), P. Krapotkin (3/1913), »Modern polsk litteratur» (7/1914) och »Vitryssar och littauer i de västryska guvernementen» (19/1915).

Avsteg från det liberala programmet

De liberala principer som Argus 1907 och 1908 utstakade för sig har under olika skeden satts på prov, i synnerhet 1917–1918 då en stor del av den tidigare liberala delen av intelligentsian i Finland tog ett steg högerut. Gunnar Castrén, som vid Argus födelse ett decennium tidigare bekymrat sig för att tidskriftens linje inte skulle bli tillräckligt radikal, var lika uppskakat av utvecklingen 1917–1918 som de bildade i allmänhet och djupt skeptisk i förhållande till den verklighet som socialdemokratin pekade mot. Man hade, skriver han i 3–5/1917, gått från »den ena ytterligheten till den andra, från kejsarväldet till proletärväldet, och sett hur de i metoder, i ringaktning för individuell frihet och i oförmåga att dana ett organiserat samhälle erinrade om varandra». Och i april 1917 (nr 7) säger han att det visserligen »i dessa dagar» är en styrka att lantdagens majoritet är socialistisk men att det å andra sidan är »oförnekligt att denna majoritets intellektuella kvalitet icke är hög». Skulle det, frågade Castrén, vara möjligt att »ordna ett samarbete så att vad däri brister ersättes ur minoritetens krafter». Han ställde sitt hopp till monarkismen och till »kraftfulla gestalter». Med deras hjälp, skriver Castrén i 22/1917 under rubriken »Terrorns dagar», skulle landet orientera sig i »revolutionens malström» där Finland stod utan mening och mål.

Omsvängningen inom den intellektuella eliten åtföljdes av en förskjutning från tidigare sympatier för Frankrike och England mot ett försvar av »Det korsfästa Tyskland», som Hans Ruin skriver om i 23–24/1918. Castrén, som under Euterpe-tiden funnit den tyska kulturen motbjudande, redogjorde i den osignerade artikeln »Die deutsche Kultur und Finnland», publicerad på tyska i Nya Argus i 3–5/1918, för den här kulturens betydelse för Finland. Årgången 1919 blev den första där fransk litteratur inte överhuvudtaget anmäldes, med undantag av en kort anmälan av en svensk översättning av Voltaires Karl den tolfte historia. Också de följande årgångarna innehöll sparsamt med recensioner av fransk litteratur, och när sådana lite längre in på 1920-talet igen började förekomma handlade det t.ex. om Artur

Eklunds recension av *Le stupide XIXe siècle* av rojalisten Léon Daudet, som i sin kritik av liberalismen sökte ge begreppet reaktion en positiv tolkning.

»Nya Argus verkligt reaktionära period blev», skriver Sven Willner i en överblick över tidskriftens tjugotal, »av relativt kort varaktighet». ⁵⁹ Vid övergången till nästa årtionde profilerade sig Argus som ett språkrör för den kämpande humanismen mot mellankrigstidens massrörelser. För en senare tids betraktare kan de häftiga omslagen från den ena politiska ytterligheten till den andra inom den intellektuella eliten, som dessutom i allmänhet gjorde anspråk på att inta en position ovanför politiken, framstå som ett mysterium, också med beaktande av alla de ideologiska och stormaktspolitiska omvälvningar som påverkade de intellektuellas orientering i en eller annan riktning. Att stanna i mitten var i mellankrigstidens polariserade klimat otänkbart, i synnerhet när det gäller kulturlivet, vars politiska psykologi R. R. Eklund analyserar på följande sätt i 16/1927 (»Anteckningar»): »Skalders politiska trosbekännelse – det är ett kapitel där inte vart ord bör tagas för konstant. Dessa omvändelser från socialism till konservatism, från övermänniskokult till massdyrkan behöva ej betyda någon förändring av grundsynen». Med sist och slutligen ganska små förskjutningar kunde man med samma hänförelse strida för ideal som var skenbart oförenliga med dem som man tidigare kämpat för. Det viktiga var själva kampattityden och förmågan att brinna för idealen.

Å andra sidan såg en del av de ursprungliga argonauterna, som i sin ungdom anammat den franska upplysningens universalistiska ideal och en optimistisk syn på vetenskapens möjlighet att bana väg för en lyckligare och mera rättvis framtid, pessimistiskt på utvecklingen. De blev vittnen till två världskrig och mellan dem en kulturströmning som vände ryggen mot tanken att mänskligheten kunde konvergera mot ett och samma mål och som ville släppa lös de primitiva krafterna hos människan på bekostnad av det rationella tänkandet. Om sina förebilder H. S. Chamberlain och Oswald Spengler skriver högerradikalen Artur Eklund i 2/1926 att dessa, genom att de inte spårade någon fortlöpande utveckling, förespråkade en ny »och tvivelsutan visare uppfattning, medan anglosachsare med en Wells i spetsen alltjämt skildra mänsklighetens hallelujatåg mot ett lyckorike – där Balfour misstänkte att alla måste bli lika idiotiska som lyckliga». I den här situationen avhöll sig t.ex. Gunnar Castrén från att, efter sin reaktionära period

59. Sven Willner, »Nya Argus tjugotal», *Mellan tvång och frihet*, Helsingfors, Boklaget 1989.

i början av självständigheten, uttala sig i politiska frågor. Följande period i Argus politiska historia inleddes i slutet av tjugotalet då tidskriften blev ett språkrör för humanism och demokrati mot de totalitära ideologierna. På närmare håll kämpade man då mot »förbudslagsfanatismen», Lapporörelsen och äktfinskheten – »tidens psykos», skriver Eirik Hornborg i en återblick »Från en kulturtidskrifts kampår» i 1–2/1958. Själv hade Hornborg markerat sin kritiska ståndpunkt till fortsättningskriget i Argus 1943. För att kringgå krigscensuren gav han uttryck för sin åsikt med hjälp av historiska analogier, i form av artiklar om tvåhundraårsminnet av hattarnas krig och ämnen ur den romerska krigshistorien.⁶⁰

Generationsväxlingar och överlevnadsstrategier

Guss Mattsson skall redan som 9-åring ha gett sig in på den publicistiska banan. Under hans »redaktörskap» upplevde handskrivna tidningar som hette »Thor» och »Stjärnan» några skolterminer, innan de lades ner för att vinsten inte längre överskred utgifterna.⁶¹ Lite bättre gick det för hans Argus, även om vinstens förhållande till utgifterna kanske inte blev så mycket bättre här heller. Paradoxalt nog ligger en förklaring till att tidskrifter kan bli långlivade i deras små budgeter som är anpassade efter en specifik grups tillgångar. De små tidskrifterna står och faller inte i första hand med det materiella kapitalet utan med det sociala rum som är deras utgångsläge och huvudsakliga mål. I motsats till förlag och publikationer av annat slag vilar tidskrifterna på en särskild form av sociabilitet, som är viktigare än det materiella kapitalet.⁶² Men om tidskrifter blir långlivade kan, som Olof Enckell skriver i en beskrivning av *Quosego*s uppkomst, deras ursprungliga karaktär som stridssignaler glömmas bort: också *Finsk Tidskrift* hade när den grundades 1876 varit ett tecken på kursförändring under en litterär brytningstid. Helt annorlunda förhåller det sig

60. Se Marja Jalava, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, Bibliotheca historica 98, Helsinki 2005, s. 344–345; Stefan Nygård, *Filosofins renässans eller modern mystik. Bergsondebatten i Finland*, Helsingfors, Yliopistopaino 2008, s. 9–11.

61. Gunnel Steinby, *Apropos Guss Mattsson till 28 års ålder*, Helsingfors, Söderström 1975, s. 38–40.

62. För en diskussion om tidskrifternas särskilda egenskaper som medium, se temanumret 4/2008 av tidskriften *Contextes. Revue de sociologie de la littérature* (L'étude des revues littéraires en Belgique / De studie van literaire tijdschriften in België. Méthodes et perspectives / Methodes en perspectieven).

med kortlivade tidskrifter som inte haft tid att åldras och förlora sina skarpa konturer och sin avantgardistiska attityd: *Euterpe*, *Ultra*, *Quosego*.⁶³ Deras symbolvärde för senare tiders nykomlingar med liknande anspråk har varit desto större.

En tidskrifts betydelse och ställning i samhället ser olika ut om man utgår från spridning, antal prenumeranter, reception eller från den mera obestämda konstnärliga eller idéskapande betydelse som kulturtidskrifterna har som plattform för nya riktningar och idéer eller som källor för ackumulering av symboliskt kapital. Det är utmärkande för mindre tidskrifter som *Euterpe* eller *Argus* att man presenterar sig som en makt i samhället, ett anspråk som kanske motsägs av en ringa spridning men understöds av ett slags utstrålning som är svår att mäta och som relaterar till de intellektuella paradoxala form av auktoritet i kraft av deras oavhängighet. I synnerhet den ursprungliga *Euterpe*-kretsen kämpade mot alla former av beroende av krafter utanför det litterära rummet och orienterade sig efter det konstnärliga fältets särskilda logik. När det gick ekonomiskt dåligt uppfattades detta i avantgardistisk anda som ett tecken på konstnärlig integritet och på att man lyckats uppröra den konservativa opinionen.⁶⁴ Omedelbar succé var i det här schemat ett tecken på intellektuell underlägsenhet.

Generationsväxlingar och konkurrenssituationer är avgörande när det gäller tidskrifters överlevnad, nedläggning och förnyelse. Samtidigt som man sommaren 1907 började planera *Argus* kämpade *Finsk Tidskrift* för sin överlevnad. Frågan löstes genom att Amos Andersons förlag övertog tidskriften. Inom redaktionen sågs det som en skada för det svenskspråkiga kulturlivet i Finland att den blivande *Arguskretsen* valde att starta sin egen tidskrift i stället för att försöka rymmas med i *Finsk Tidskrift* som den ändå, tänkte man, förr eller senare skulle slås ihop med.⁶⁵ Så blev det inte. I stället fortsatte *Argus* som *Nya Argus* till följd av en utdragen kamp med pressöverstyrelsen som efter många vändningar utmynnade i namnbytet 1911. Följande år stod man inför en ny utmaning då Guss Mattsson avgick från redaktionen och grundade sin egen *Dagens Tidning* med Amos Anderson som utgivare.

Trots att Mattsson fortsatte att skriva i *Argus* förhöll sig de övriga redaktionsmedlemmarna vid den här tiden ganska

63. Olof Enckell, »Vägen till *Quosego*», *Quosego*, utg. av Vitterhetskommissionen, Helsingfors, Söderström 1971, s. V.

64. För exempel, se Mustelin, *Euterpe*, s. 97–102.

65. Steinby, *Oss väl och ingen illa*, s. 218–219.

pessimistiskt till tidskriftens framtid. Argus hade vuxit och redaktionen behövde utvidgas. Ansvaret för bevakningen av naturvetenskapliga frågor övertogs efter Mattssons avgång av astronomen och politikern Ragnar Furuhielm som 1914 valdes in i redaktionen. En för tidskriftens överlevnad betydelsefull förnyring av redaktionen skedde 1920 när den utökades med Hans Ruin, som redan på 1910-talet hörde till de regelbundna medarbetarna. Med hans inval överlevde Argus en första generationsväxling. Ruin, som 1919 varit redaktör för *Studentbladet*, hade ursprungligen haft planer på att tillsammans med Jarl Hemmer och Erik Kihlman grunda en egen tidskrift, men förhandlade i stället om att få in en representant i Argus redaktion. En annan grupp svensknationella intellektuella hade i en motsvarande situation lite tidigare valt att grunda ett eget organ, *Östsvensk tidskrift* (1917), som inte överlevde sin första fullständiga årgång.

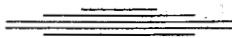
Med sin kulturfilosofiska och konstpsykologiska essäistik blev Hans Ruin en av de tongivande rösterna i Nya Ar-

gus mellan krigen. Genom sin gränsöverskridande litterära verksamhet exemplifierar han kulturtidskrifternas uppgift att, utöver förmedlingen mellan språk- och kulturområden, främja kommunikationen mellan olika konstnärliga och vetenskapliga verksamhetsfält. I Argus har den här transdisciplinära kommunikationen varit betydande och banat väg för framstående svenskspråkiga essäister. Hur skulle Ruins eller t.ex. Sigurd Frosterus karriärer ha sett ut utan ett tillräckligt »allmänt» forum där de kunde publicera s.g.s. samtliga essäer som senare samlades i de böcker som eftervärlden känner dem genom?

Följande vändpunkt i kampen mellan de olika 'moderna' generationerna – samtliga grupperingar som kämpade om positioner i det litterära fältet var »moderna», »unga» och »nya» – gällde gränsmarkeringar mellan Argus och modernisterna som i slutet av 1920-talet valde att stanna utanför Argus och grundade *Ultra* (1922) och *Quosego* (1928-29). Brytningen var inte definitiv och modernisterna publicerade sig också i Nya Argus. I viss mån innebar, som Trygve

NYA ARGUS

BÖR FINNAS I VARJE HEM DÄR KULTURELLA INTRESSEN LEVER OCH DÄR MAN KÄNNER ANSVAR FÖR DEN FINLANDSVENSKA KULTURENS BESTÅND OCH UTVECKLING. VI UPPMANAR VÅRA ÄRÄDE LÄSARE ATT REKOMMENDERA TIDSKRIFTEN INOM SIN BEKANTSKAPSKRETS.

Söderling påpekat, bytet av forum också rollbyte; där modernisterna uppträdde kompromisslöst i sina egna organ var de försiktigare i Argus.⁶⁶

Trots dessa närmanden och gränsöverskridningar fungerade Argus i ordkriget som en skottavla för de unga som kämpade för erkännande i det litterära rummet. För modernisterna, liksom tidigare för euterpisterna, var kritiken av det akademiska inslaget i de etablerade tidskrifterna en viktig ingrediens i kulturkampen. En av skillnaderna mellan sekelskiftet och 1920-talet var att Quosego-kretsen, med undantag av Olof Enckell, faktiskt bestod av medlemmar utan fastare förankring i universitetsvärlden.

Till en början hade Argus genom Hans Ruin försökt införliva modernisterna. Det kunde dessa inte acceptera. »Vi måste bli företagsamma i högsta grad, annars gör de sin / och vår / litteraturhistoria på sidan av oss», skriver Diktonius till Hagar Olsson i samband med planeringen av Quosego 1928.⁶⁷ De var »gamlingarna», »doktorerna», »litteraturhistorikerklicken» i Argus. Två veckor tidigare hade Diktonius skrivit till Olof Enckell: »vi komma ej att tåla att doktorerna predestinerar oss för ökendöden. De och publiken måste lära sig inse att vi är den unga generationen.»⁶⁸

Det insåg småningom också »de», exempelvis Rolf

Lagerborg, som i modernisterna såg sig själv trettio år tidigare. I en »vidräkning med vännerna i Quosego» fäste han, i avsiktligt farbroderlig ton, uppmärksamhet vid en talande skillnad i framtoning mellan de unga på tjugotalet och vid sekelskiftet. Sin uppgörelse inleder Lagerborg med Anatole France-citatet »Le – och du undgår att harnas och hata.» I Quosego, säger han »är grundtonen brustenhets. I Euterpe hade vi bättre humör. Varför taga tillvaron så gravallvarligt?»⁶⁹

På detta sätt erbjuder tidskrifter som Argus ett kultur- och socialhistoriskt perspektiv på det intellektuella livets särskilda dynamik. Tidskrifterna mobiliserar intellektuella »generationer» (som inte nödvändigtvis har med ålder att göra) kring ståndpunkter som försvaras mot andra generationer med andra tidskrifter. Varje nyhet är ett symptom på en balansförskjutning i det nätverk av ståndpunkter som fyller det intellektuella rummet. Kampställningen förenar och får unga intellektuella med olika läggning och gemensamma motståndare att sluta upp i en litterär krets. Det kulturella fältets struktur speglas i kulturtidskrifter som Argus, i deras sätt att bana väg för nya positioner genom att bryta med traditioner och, i följande skede, i deras kamp för överlevnad mot nya pretenderer. ¶

66. Trygve Söderling., »Ultra Argus. Scener ur 1920-talets kulturkamp», *Nya Argus* 9–10/2007.

67. Elmer Diktonius till Hagar Olsson 22.3.1928, Elmer Diktonius, *Brev*, utg. Jörn Donner & Marit Lindqvist, Helsingfors, SLS 1995.

68. *Ibid.*, 8.3.1928.

69. »Gaga. En vidräkning med vännerna i Quosego», i publikationen 1929, utg. Nils-Gustaf Hahl et al., Helsingfors, Söderström.